

Висновки та перспективи досліджень. Усі ці процеси мають місце при засвоєнні конкретної навчальної інформації, проте поки що не приділяється достатньої уваги тому, щоб виконання навчальних завдань цілеспрямовано сприяло розумовій діяльності студентів, вимагаючи від них керуватися логічною точністю, самостійно вирішувати проблеми та творчо проявляти себе як професіонала і як особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.В. До проблеми розвитку навичок розуміння навчального тексту студентами-філологами / О.В. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хм. ДПУ імені Г.Сковороди». – 2008. – Вип. 15. – С. 67-69.
2. Бородіна Г.І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі / Г.І. Бородіна // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 28-30.
3. Вензик Л.М. К вопросу разработанности проблемы профессиональной направленности обучения / Л.М. Вензик // Сб. науч. стат. Проблемность в обучении иностранного языка в гуманитарном вузе. – Пермь. – 1994. – С. 165-167.
4. Лиля М.В. Розвиток творчого потенціалу особистості / М.В. Лиля // Творчий потенціал особистості: проблеми розвитку та реалізації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2005. – С. 90-93.
5. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості / В.В. Рибалка. – К., 1996. – С. 5-19.
6. Розумникова О.М. Пол и профессиональная направленность студентов как факторы креативности / О.М. Розумникова // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 111-125.
7. Роменець В.А. Психологія творчості / В.А. Роменець. – 3-є вид. – К.: Либідь, 2004. – С. 121-127.
8. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посібник / О.Б. Тарнопольський. – Дніпропетровськ: Вид-во ДУЕП, 2005. – 248 с.

УДК 81'23

ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА В ОСВІТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Георгій Калмиков
(Слов'янськ, Україна)

У статті висвітлюються результати психолінгвістичного теоретичного дослідження феномена «професійно-мовленнєва діяльність» як одного із виявів соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування, розкривається структура цієї діяльності, зазначається її роль у забезпеченні розуміння студентами навчальної інформації в освітній комунікації.

Ключові слова: професійно-мовленнєва діяльність, розуміння, соціально орієнтоване спілкування, професійно-мовленнєві дії та операції, мовленнєва особистість, професійний дискурс, освітня комунікація.

В статті освещаются результаты психолінгвістического теоретического исследования феномена «професійно-речева діяльність» как одного из проявлений соціально орієнтованого речевого общения, раскрывается структура этой діяльності, отмечается ее роль в обеспечении понимания студентами учебной информации в образовательной коммуникации.

Ключевые слова: професійно-речева діяльність, понимание, соціально орієнтованое общение, професійно-речевые действия и операции, речева личность, професійный дискурс, образовательная коммуникация.

The article highlights the results of psycholinguistic theoretical study of the phenomenon of "professional speech activity" as one of the manifestations of socially oriented speech communication, reveals the structure of this activity and marks its role in students' understanding of the educational information in educational communication.

Key words: professional speech activity, understanding, socially oriented communication, professional and speech acts and operations, linguistic identity, professional discourse, educational communication.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку комунікаційних процесів набуває особливої значущості вивчення такого психолінгвістичного феномена, як «мовленнєва діяльність», багатовимірного, багатofункціонального і багатовекторного. Однією з особливостей мовленнєвої діяльності є її спроможність бути професійно орієнтованою, забезпечувати комунікаційні процеси в різних сферах життєдіяльності людини, зокрема в медицині, юриспруденції, засобах масової комунікації, в судовій практиці, освіті та ін., тобто набувати статусу професійно-мовленнєвої діяльності.

У такому випадку мовлення людини стає фахом, такою ж професією як і будівник, конструктор, інженер та багато інших професій. Але в структурі цих професій мовлення – лише складова частина професійної діяльності фахівця. Що стосується ж професійно-мовленнєвої діяльності, то вона є самостійною діяльністю, в якій інші немовленнєві дії – є лише такими, що доповнюють професійні мовленнєві акти й події.

На важливість дослідження проблеми професійно центрованого мовлення загострював увагу ще О.О. Леонтьєв у своїй книзі «Основи психолінгвістики» (2007), але й до цього часу ця проблема не отримала ні теоретичного, ні емпіричного розв'язання, а також достатнього висвітлення в науковій літературі.

Мета статті полягає у визначенні поняття «професійно мовленнєва діяльність», описі її структури та специфіки, презентації цього психолінгвістичного феномена як соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування, як освітньої комунікації викладача й студентів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології мовленнєва діяльність суб'єкта розглядається як найвища ступінь мовленнєвої активності, описується її соціальне походження й соціальна обумовленість (О.О. Залевська, О.О. Леонтьєв, І.М. Румянцева). Стосовно до мовлення викладачів ВНЗ вважаємо за доцільне вживання терміну «професійно-мовленнєва діяльність» або «дидактично (навчально)-мовленнєва діяльність».

Для коректної кваліфікації феномена «професійно-мовленнєва діяльність» важливо виділити системний ряд взаємодоповнюючих і взаємодетермінованих понять, зокрема: «взаємодія (інтеракція)», «спілкування», «суспільне відношення», «діяльність», «взаємовідношення» – і встановити співвідношення цих психологічних дефініцій, а також залежну від них ієрархію психолінгвістичних понять («професійно-мовленнєве спілкування», «професійно-мовленнєва комунікація», «професійні та / або дидактичні комунікативно-мовленнєві дії й операції», «публічне висловлювання», «науково-дидактичний дискурс», «професійний дискурс», «суб'єкт професійно-мовленнєвої діяльності», «мовленнєва особистість»).

Аналіз психологічних і психолінгвістичних досліджень Т.В. Ахутіної, Л.С. Виготського, М.І. Жинкіна, Ю.М. Караулова, М.М. Ковальнової, Т.В. Кочеткової, В.В. Красних, О.О. Леонтьєва, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, А.К. Маркової, І.М. Румянцевої, С.Л. Рубінштейна, К.Ф. Сєдова, Н.В. Уфимцевої та ін. дав можливість вербалізувати зазначені вище поняття: *взаємодія (інтеракція)*, опосередкована спілкуванням. Саме завдяки спілкуванню люди вступають у взаємодію, тобто колективну діяльність, розглянуту в плані соціальної її організації й орієнтованості; *спілкування* – один з факторів або сукупності факторів інтеракції, які стають комунікативними, коли вони використовуються в ситуаціях взаємодії. Спілкування – це і реалізація суспільних відносин: як процес такої актуалізації, так і її умова або спосіб; *діяльність* є тим, у чому актуалізується суспільне відношення, тобто психологічним змістом процесу спілкування. У цьому сенсі в психології розрізняють спілкування й інтеракцію. Спілкування є також і діяльністю, яка розглядається як взаємодія, тобто діяльністю в аспекті соціальних (зовнішніх) форм її реалізації; *взаємовідношення* як особистісний, психологічний корелят суспільних відносин, що виникає в реальному спілкуванні, як вивідне від його психологічної організації – є внутрішньою особистісною основою взаємодії.

Встановлене співвідношення розглянутих психологічних понять дає можливість визначити місце дефініції «професійно-мовленнєва діяльність» у парадигмі взаємозалежних і взаємообумовлених мовленнєвих феноменів психолінгвістичних понять. Перш за все «професійно-мовленнєва діяльність» знаходиться у відношеннях ієрархії й суміжності з поняттям «спілкування». Спираючись на наукові праці Б.Ц. Бадмаєва, М.М. Бахтіна, А.А. Бодалева,

О.Ф. Бондаренко, О.В. Брушлинського, Б.М. Величковського, Л.С. Виготського, Т.О. Гордєєвої, О.І. Горошко, І.Н. Горєлова, В.І. Жельвіса, О.О. Залевської, О.М. Корніяки, С.Л. Рубінштейна, І.М. Румянцевої, Р. Солса, Ю.О. Сорокіна, Є.Ф. Тарасова та ін., присвячені спілкуванню, розглядаємо професійно-мовленнєве спілкування в плані взаємин особистості викладача та студентського колективу; спілкування й деяких видів діяльності, зокрема наукової, дидактичної, пізнавальної, навчальної, практичної та ін.; кваліфікуємо професійно-мовленнєве спілкування, насамперед, як спілкування за допомогою звукової мови; безпосереднє (в аудиторії) або за допомогою Скайпа; Інтернету, побудованого на постійній взаємодії людей. За О.І. Горошко – комунікативних сервісів мережі, що представляють можливість переглядати відеолекції, ділитися враженнями, розмірковувати, залишати на сайтах свій коментар і оцінювати цей ресурс і т.д. Це інтерактивні сайти епохи веб 2.0, що забезпечують зворотний зв'язок з аудиторією користувачів. Не виключаємо при цьому опосередковане спілкування як через паперові носії інформації (у вигляді підручників, навчальних посібників, монографій та ін.), так і через електронні носії (Інтернет-спілкування: засноване, згідно з О.І. Горошко, на технології першого веба – Інтернету для читачів; це статичний веб 1.0 із закритим від користувачів контентом, призначений тільки для сприйняття веб-текстів); визначаємо мовленнєве спілкування як систему цілеспрямованих і вмотивованих мовленнєвих процесів і пов'язаних з ними інших психічних процесів, які забезпечують взаємодію викладача й студентів у навчальній колективній діяльності та реалізують громадські, а також особистісні психологічні відносини засобами природної мови.

Виділяємо експліковане О.О. Леонтьєвим соціально орієнтоване спілкування на кшталт публічного висловлювання, масової комунікації. Це – найскладніший варіант спілкування, порівняно з особистісно-орієнтованим і соціально-орієнтованим спілкуванням. Воно являє собою «чисте» спілкування, включене в спільну професійно-комунікативну діяльність. Суб'єктом цього спілкування є або суспільство в особі Міністерства освіти, або викладача, оскільки він, як безпосередній комунікатор, завжди представляє громадську, наукову й навчальну інформацію відповідно до державних стандартів освіти та останніх наукових даних. У соціально орієнтованому педагогічному спілкуванні предметом виступає або дидактична взаємодія, або психологічні взаємини викладачів і студентів, суспільні відносини всередині вузівської спільноти, соціуму тощо.

Отже, якщо розглядати професійно-мовленнєву діяльність викладача ВНЗ як соціально орієнтоване спілкування, як публічне висловлювання, то вона обов'язково передбачатиме наявність: 1) професійно-мовленнєвого мотиву (смыслоформування і смыслоформулювання змісту освіти); 2) специфічної професійної інтенції (наявність глибокої навчально-професійної думки); 3) особливого (дидактичного) цілеутворення (побудова висловлювання з навчальною метою); 4) внутрішнього програмування навчальної інформації (смыслоформування, смыслоформулювання і вибір мовних значень як лексичних, так і граматичних); 5) граматичного структурування (вибору лексем

і граматичних форм, що забезпечує найточніше й найповніше відображення в зовнішньому мовленні смислів, навчальних задумів викладача, тобто «доконування», за Л.С. Виготським, «думки в слові», при якому у комунікантів досягається розуміння навчальних смислів і відбувається смислоформування, що свідчить про те, що відбувався зворотній зв'язок); 6) результативності – ступеня збігу досягнутого результату у висловлюванні з наміченою метою; 7) контролю за процесом і результатами мовного акту. Викладач – суб'єкт професійно-мовленнєвої діяльності, мовленнєва особистість, мовна індивідуальність, джерело пізнання й функціонування мови та метамови в мовленні, перетворення мовленнєво-мовної дійсності; носій культури мовленнєвого спілкування.

Соціально орієнтоване спілкування, зокрема публічне висловлювання у формі лекції у ВНЗ, є самою «складною», самою «досконалою», «спеціалізованою» (О.О. Леонт'єв) формою, в цьому випадку професійно-мовленнєвого спілкування, смисловим аспектом дидактичної взаємодії, професійно-мовленнєвої усної публічної комунікації.

У такій формі мовлення, за термінологією О.О. Леонт'єва, самооцінне й може бути співвіднесене з класичними видами діяльності, оскільки організоване, так само, як і інші його види, й характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичністю, фазністю (орієнтування, планування, реалізація плану, контроль). Отже, професійно-мовленнєва діяльність виступає самостійною діяльністю й відзначається специфічною мотивацією. Це професійно-мовленнєва, навчальна мотивація, мотивація впливу – мотивація досягнення: формування в студентів смислів (смислоформування) через адекватне й достатнє для сприйняття та розуміння студентами сформульованих викладачем смислів (дидактичне смислоформування). Мовленнєва діяльність, згідно О.О. Леонт'єву, – це і спеціалізоване використання мови для спілкування – різновид діяльності спілкування. У цьому сенсі вона може розглядатися і як діяльність навчально-мовленнєвого спілкування, і як діяльність професійної вербальної комунікації (смисловий аспект навчальної взаємодії). У зв'язку з цим важливо акцентувати увагу на важливості таких мовленнєвих дій викладача, як забезпечення зворотного зв'язку (розуміння студентами сприйнятої інформації), які є кінцевими в структурі навчальної мовленнєвої комунікації. Таким чином, у нашому розумінні професійно-мовленнєва діяльність має місце в тих випадках, коли її метою є побудова професійно-навчально-наукового висловлювання (лекції), коли мова викладача самодостатня. Навчально-комунікативне функціонування мовлення завжди передбачає певний предметний (ідеальний) мотив, інтенцію, мовну мету, внутрішню програму, засоби її реалізації: що сказати, для чого сказати і як сказати, щоб забезпечити смислове сприйняття студентами дискурсу. Професійний дискурс – науково й дидактично організоване висловлювання в єдності з екстралінгвістичними (прагматичними, психологічними, соціокультурними та ін.) чинниками; висловлювання, взяте в професійному і навчальному аспектах; мовлення, розглянуте як цілеспрямовані соціальні комунікативно-мовленнєві дії, як компонент, що бере участь у

взаємодіях викладачів і студентів та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах); це мовлення, «занурене в професійне життя»; сукупність вербальних форм практики організації й оформлення змісту мовної комунікації представників певної професійної лінгвокультурної спільності. Це екстравертивна фігура професійно-мовленнєвої комунікації (В.В. Красних, Ю.Є. Прохоров).

У якості основної одиниці соціально орієнтованого спілкування в психолінгвістиці прийнято публічне висловлювання – мовленнєві дії як окремий випадок мовного спілкування, як самостійний вид мовної діяльності, як комунікативно-мовленнєві дії, свідомо спрямовані на смислове сприйняття їх іншими людьми. Таким чином, висловлювання співвіднесене з психологічною категорією мовних дій, з найменшою комунікативною одиницею, закінченою в змістовному й інтонаційному відношеннях, яка характеризується граматичною та смисловою структурою. Висловлювання є функціональною одиницею реального мовленнєутворення й мовленнєсприйняття, співвіднесеною з ситуацією й певним актуальним контекстом, тобто одиницею говоріння та аудіювання (Б.Ц. Бадмаєв, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія, Л.В. Сахарний).

Публічне висловлювання має свої особливості. Це розгорнуте, кодифіковане, довільне, навмисне, усвідомлене, відрефлексоване, соціально контекстне, впливове, стилістично вмотивоване, функціонально актуалізоване, марковане, цілеспрямоване, регламентоване, дискретне, орієнтоване на слухачів, автономно смислове, виразне й послідовне, авторизоване, безпосереднє, індивідуальне усне мовлення, структуризоване композиціями його функціонально-смислових типів або їх контамінацій. Це комунікативно доцільне мовлення, зміст якого відразу ж забезпечує розуміння його аудиторією слухачів (Ю.М. Караулов, М.М. Ковальова, Т.В. Кочеткова, О.О. Леонтєв, Б.Ю. Норман).

З позицій соціально орієнтованого аналізу професійно-мовленнєвого спілкування й професійно-мовленнєвої діяльності важливо встановити співвідношення в особистості мови й мовлення та виділити поняття «мовленнєва особистість», яка визначається як феномен, здатний вступати в спілкування певною мовою, як мовна особистість у парадигмі реального мовного спілкування, реальної мовленнєвої діяльності. Поняття мовленнєва особистість включається до складу багатомірного поняття «мовна особистість» в родовидовому співвідношенні. Будь-яка мовна особистість є багаторівневого й багатокомпонентною парадигмою мовленнєвих особистостей [1; 4].

Мовленнєва особистість – це особистість, яка здатна до соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування. Вона володіє комунікативно-граматичною нормою – правилами вибору мовних засобів і побудови висловлювань в різних професійних ситуаціях мовленнєвого спілкування з різною комунікативною інтенцією; комплексом уявлень про те, які мовні й мовленнєві форми в різних когнітивно-комунікативних ситуаціях є найбільш адекватними для здійснення мовленнєвих інтенцій і забезпечення зворотного зв'язку.

Висновки. Таким чином, процес мовленнєпродукування у викладача органічно вписується в систему його багатогранної професійної діяльності, що містить мотиваційний, цільовий, а також виконавський компоненти. Його мовленнєва діяльність народжується з професійної потреби забезпечити розуміння студентами наукової та навчальної інформації. Для цього він, використовуючи внутрішньо-мовленнєві мовні засоби, планує своє публічне розгорнуте висловлювання, ставить кінцеву мету й намічає засоби її досягнення. Реалізуючи професійно-мовленнєву діяльність, викладач продукує фаховий науковий дискурс, досягаючи поставленої мети. Конкретний акт професійно-мовленнєвої діяльності викладача завжди починається мовленнєвим мотивом (власного смислоформування й смилоформування), планом та говорінням, що забезпечує розуміння студентами смислів, які викладач передає за допомогою мовних значень. Завдяки динамічній системі професійно-мовленнєвих дій і операцій досягається намічена з самого початку висловлювання навчально-мовленнєва мета.

Подальше вивчення цієї проблематики буде пов'язане з емпіричним дослідженням онтогенезу професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів і психологів, з виокремленням закономірностей започаткування, а також становлення цієї діяльності в студентів педагогічних і психологічних факультетів ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
2. Леонтьев А.А. Психология общения / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
4. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флита: Наука, 2006. – 224 с.

УДК 81'23.159.927.2:377

КОМУНІКАТИВНА ДОСКОНАЛІСТЬ СТУДЕНТІВ ПТНЗ: ДІАГНОСТУВАННЯ Й ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ ЗАХОДИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Марія Карп'юк
(Київ, Україна)

У статті розглядаються питання щодо необхідності врахувати рівень сформованості комунікативної досконалості студентів ПТНЗ з метою більш досконалої розробки психокорекційних заходів, спрямованих на розвиток професійної самосвідомості майбутніх кваліфікованих робітників.